

Др Жељко НИНЧИЋ, научни сарадник
Министарство унутрашњих послова Републике Србије

ДОИ: 10.5937/bezbednost1902111N

УДК: 351.745: 343.9

Прегледни научни рад

Примљен: 28. 5. 2019. године

Ревизија: 10. 6. 2019. године

Ревизија: 25. 6. 2019. године

Датум прихватања: 4. 6. 2019. године

Криминалистичка контрола у функцији супротстављања криминалитету

***Апстракт:** Позитиван развој друштва и стварање сигурног окружења за његове грађане зависе од могућности прилагођавања безбедносног система земље начину испољавања и интензитета различитих безбедносних изазова, ризика и претњи. То захтева умешност организовања субјеката безбедносног система, али и развијену свест грађана о потреби заједничког деловања имајући у виду да је првенствено за њих потребно створити такве (безбедне) животне услове. У оквиру таквих односа, једна од веома значајних активности јесте криминалистичка контрола. Она представља само један део активности које предузима полиција и може се сматрати средством које полицијски органи корист еради супротстављања различитим облицима криминалног понашања.*

У раду се разматра основна сврха криминалистичке контроле као делатности која се предузима првенствено с циљем превенције различитих криминалних понашања на одређеној територији (простору). Посебно се указује на, у пракси често, неразумевање разлике између појмова криминалистичке контроле и криминалистичке обраде, односно оперативне контроле и оперативне обраде и истиче потреба дефинисања њихове појмовне разлике и међусобног односа. Нарочита пажња се поклања облицима, средствима и методама спровођења криминалистичке контроле. Указује се на значај и основне специфичности планирања позорничко-патролне делатности, односно секторског начина деловања у спровођењу опште и линијске (специјалистичке) криминалистич-

ке контроле. Посебно се разматрају неки, у пракси потврђени, недостаци у организацији и спровођењу криминалистичке контроле.

Кључне речи: *криминалистичка контрола, позорничко-патролна делатност, сектор.*

Увод

Основна делатност сваке државе јесте да обезбеди услове који ће њеним грађанима омогућити обављање њихових (свакодневних) животних и друштвених функција у безбедном окружењу. Обезбеђење таквих услова зависи од активности различитих субјеката безбедносног система, међу којима су и активности полиције.

Друштво са својом елементарном структуром, делатношћу и комплексом успостављених односа постоји и функционише у одређеном окружењу са којим је у сталној интеракцији. Окружење, у општем смислу, представља спектар различитих и променљивих чинилаца (параметара, фактора, услова) и њихових атрибута који, у различитој мери, утичу на функционисање друштва и одвијање друштвених процеса. Ти различити чиниоци својим директним или посредним деловањем, појединачно или у интеракцији са окружењем, међусобним узрочно-последичним везама и специфичностима у односима, утичу на сложеност окружења и чине га најчешће нестабилним. Када је у питању безбедност друштвене заједнице, с друге стране, без обзира на њен ниво (глобални, регионални, национални, локални), значајно је безбедносно окружење. Оно се непрестано мења, а карактеришу га и различите опасности, односно различити изазови, ризици и претње. Те опасности у највећој мери настају услед људског деловања или су последица природних процеса. Оне утичу на *стање безбедности* и често су узрок многих конфликтних ситуација и сукоба (Славковић, Кршљанин, 2015: 334). Под појмом *безбедносног стања* треба подразумевати: уобичајено стање; стање које нема карактеристике уобичајености, те као такво представља нешто што је посебно, специфично, несвакидашње; наступање или постојање таквих околности (узрока или могућих узрока) који представљају реалну опасност да једно уобичајено, пожељно или прихватљиво стање

може у реалном свету бити нарушено и прећи из једног у друго, посебно стање (Костић, 1977: 191).

У том смислу, безбедност представља одређено стање укупних друштвених односа на једном подручју у једном периоду, који омогућавају нормално, законом и другим прописима предвиђено одвијање свих друштвених функција, уз пуну сигурност људи, имовине и других прокламованих вредности друштва. Безбедност је, у ствари, најбоље могуће стање у којима се ти односи одвијају.

Превентивна улога криминалистичке контроле

Заштита основних друштвених вредности захтева да држава предузима различите активности и изграђује посебне механизме заштите од друштвено опасних појава (криминалитета, пре свега), које својим испољавањем утичу на нормално функционисање друштва. Један од основних услова за ефикасније супротстављање криминалитету представља уклањање узрока, што и спада у основну обавезу државе и њених субјеката.

У профилисању традиционалног модела рада полиције нагласак је стављан на оперативне методе, процесе и ефикасност конкретних акција, а запостављала се ефективност у деловању на суштинске проблеме. Делујући на инциденте, полиција се није бавила узроцима и условима који продукују криминал, већ њиховим манифестацијама, па су они изнова генерисали инциденте. Такво стање изазивало је осећај немоћи – иако су цела организација и начин рада полиције били подређени сузбијању криминала, резултати се нису препознавали, није постојало задовољство грађана радом полиције нити су званичне статистике бележиле пад стопе криминала. Међутим, ако се пође од тога да многи проблеми који захтевају полицијско поступање настају и манифестују се у локалној заједници, онда је и успостављање и одржавање партнерских односаса заједницом предуслов ефикасног рада полицијске организације. Тај однос подразумева да сви његови актери (полиција и грађани – заједница) остварују извесну сарадњу, при чему заједно раде и заједнички деле одговорност у случају неуспеха (Милић, 2012: 139). Такав начин рада омогућава утицај на узроке и услове настанка друштвено негативних (криминалних) појава.

Криминалне појаве се могу посматрати као тростепена делатност која у себи има мисаони, вербални и материјални (физички) сегмент. Сва три сегмента при остварењу криминалне намере ланчано су повезана и увек иду узлазном путањом према „вишем“ нивоу, мада се у пракси уочавају и примери „прескакања“ нивоа – преласка са првог на трећи односно од мисаоног ка материјализацији. Ако потенцијални извршилац има изграђену или осмишљену мисаону „конструкцију“, он је тиме „купио једносмерну карту“ ка материјализацији деликта (Manojlović, 2015: 215).

Превенција криминала, у најширем смислу, може се дефинисати као делатност која је усмерена ка спречавању понашања која су законом прописана као кривична дела. Она представља практичну делатност јавних и приватних субјеката која је, у складу са важећим правним и етичким нормама, усмерена ка отклањању или умањивању негативног утицаја фактора ризика (индивидуалних, социјалних и ситуационих) који могу довести до извршења кривичног дела и јачању заштитних фактора који могу одвратити лице од извршења кривичног дела, као и наставно-научну дисциплину која се бави проучавањем те делатности ради унапређења њеног успеха (Вуковић, 2017: 3). Превенција подразумева предузимање низа мера и радњи различитих субјеката, са заједничким циљем да се отклоне непосредни, објективни и субјективни услови који погодују криминалитету уопште, његовим појединим облицима и криминалном деловању појединих лица (Жарковић et al., 1999: 13).

Превенција је делатност (поступање) која претходи настанку деликтне радње, односно поступање пре извршења радње кривичног дела и наступања његове штетне (криминалне) последице. Због тога је и њен основни циљ да се онемогући извршење радње кривичног дела, односно наступање штетне последице. Превенција увек представља друштвено оправданију, кориснију и хуманију активност. Највећу могућност за непосредно превентивно деловање има полиција – она у свом раду предузима и одређене активности које у суштини представљају активности контроле. Појам *контроле* у општем смислу значи надгледати, прегледати, надзирати, пазити на некога или нешто (Вујаклија, 1980:461). Тај појам се везује за различите области живота и рада (научна, парламентарна

контрола, контрола рада, екстерна контрола...), али све имају једну заједничку карактеристику – упоређивање. Иако су контроле различите, заједничко им је што се приликом контроле садашње, стварно стање нечега упоређује (мери) са стањем из неког претходног периода. Циљ контроле зато јесте да се утврди ток неког стања.

У том смислу, криминалистичка контрола се заснива на праћењу криминалних и других друштвено штетних појава или стања на одређеној територији. Под праћењем одређених појава можемо подразумевати свакодневно откривање и евидентирање тих појава према њиховим одређеним карактеристикама у складу са одређеним правилима, за одређени период и на одређеном простору. На основу „резултата“ праћења, полиција долази до сазнања о постојању различитих облика криминалног понашања, односно кривичног дела имогућих учинилаца. Процес прикупљања података подразумева коришћење различитих техника прикупљања у зависности од потреба и „статуса“ извора из којих се подаци прикупљају, односно од тога да ли су подаци јавно доступни, или су њиховом „власнику“ толико значајни да настоји да их учини тајним, недоступним ширем кругу корисника (Нинчић, 2019: 83). По правилу, подаци се прикупљају, добијају или опажају, а чињенице се утврђују, констатују или мере, односно одређују. Један од начина констатовања чињеница спроводи се квалитативним описом чулног сазнања, по правилу коришћењем израза говорног језика (Крстић, 2003: 47). Прикупљени подаци омогућавају правилну оцену стања безбедности у целини или на одређеном (ужем) простору. То, такође, омогућава истовремено упоређивање одређених података, на основу чега се може доћи до сазнања да ли је одређено друштвено штетно понашање у порасту или опадању. Анализом података долазимо до одређених карактеристика делинквентног понашања, њихових учинилаца, најугроженијих места, објеката и слично, што омогућава правовремено предузимање одговарајућих мера и радњи и планско усмеравање снага и средстава. Тако идентификоване штетне појаве полиција настоји да сузбије, односно да крајња последица њихових радњи буде откривање конкретног криминалног акта или његовог учиниоца. Криминалистичка контрола у том случају делује у правцу најопаснијих друштвено штетних појава, а објекат је криминална појава у нај-

ширем смислу, са свим елементима који долазе до изражаја у њеним спољашњим манифестацијама без обзира да ли она упућује на облике испољавања самих криминалних аката, њихове материјалне последице или одређена сумњива понашања. Дакле, криминалистичка контрола делује према свим стањима која услед постојања различитих криминогених фактора могу проузроковати настајање криминалне појаве.

За остваривање своје превентивне функције криминалистичка контрола иницира предузимање одређених мера које могу проистећи из непосредног деловања полиције – кроз, рецимо, позорничку делатност, где је полиција „видљива“ и својим присуством на терену онемогућава криминалне активности, кроз праћење и надзор лица са криминалном „историјом“, или самим сазнањем да се припрема извршење кривичног дела, она предузима одговарајуће активности. С друге стране, превентивна улога криминалистичке контроле произлази и из могућности да полиција („искуствено“) уочава криминогене факторе, односно услове који погодују настанку и развоју криминалитета, захваљујући чему може деловати у правцу њиховог отклањања или минимизирања.

Криминалистичка контрола и сродни појмови **– појмовна дистинкција и међусобни однос**

У пракси се често не прави разлика између појмова криминалистичке контроле и криминалистичке обраде, односно оперативне контроле и оперативне обраде, или се неки од њих посматрају као синоними, што може унети забуну о њиховој правој суштини. Због тога је неопходно њихово појмовно разграничење. *Криминалистичка контрола* има за циљ да се орган унутрашњих послова упозна и буде у току са разним друштвено штетним појавама, криминалним факторима и интересантним срединама и да има увид у кретање одређених категорија лица (осуђивана лица, лица на условном отпусту, наркомени и слично). *Криминалистичка обрада* представља скуп планираних и системски предузетих криминалистичко-тактичких и криминалистичко-техничких мера и радњи доказивања, чији је циљ откривање и утврђивање дела и учиниоца, његовог проналаска и привођења и обезбеђења доказа. Основна *разлика* између криминалистичке контроле и криминали-

стичке обраде јесте у облику и садржају сумње. Код криминалистичке контроле присутна је општа сумња да се у одређеној средини (објекат, простор...) може извршити кривично дело. Ту се ради о општој индицији па нема одређене индиције у виду основа сумње у односу на кривично дело или учиниоца. За разлику од криминалистичке контроле, код криминалистичке обраде постоје одређени основи сумње, односно индиције у односу на конкретно лице као учиниоца одређеног кривичног дела или у односу на кривично дело чији је учинилац непознат. *Оперативна контрола* се такође успоставља на основу опште сумње која указује да одређена лица врше кривична дела, или да се кривична дела врше на одређеном простору или у одређеној средини, односно да се припрема извршење кривичног дела, или да се врши продаја, замена или растурање ствари које су прибављене криминалном делатношћу. За спровођење оперативне контроле од криминалистичко-оперативних мера и радњи могу се користити само одређени оперативни методи, односно оперативне везе. *Оперативна обрада* се спроводи када постоје основи сумње да је одређено лице учинилац конкретног кривичног дела, или да је извршено одређено кривично дело, а ради се о кривичним делима која се гоне по службеној дужности и за откривање кривичног дела, учиниоца и обезбеђење доказа нужно је коришћење одређених оперативно-техничких средстава и метода. Дефиниције оперативне контроле и оперативне обраде јасно упућују на закључак да су оне по садржају уже одкриминалистичке контроле и криминалистичке обраде, које се предузимају са истим циљем, али у свом садржају обухватају одређене криминалистичко-тактичке и криминалистичко-техничке мере и радње и истражне радње (Воšković, 2002: 41).

Значи, криминалистичка контрола представља делатност организованог надзирања криминалних средина, објеката и догађаја у њима, односно лица склоних криминалним и другим облицима девијантног понашања. Њеним вршењем се непрестано прикупљају подаци о преткриминалним стањима и ситуацијама, као и о активностима и међусобним везама лица са криминалним склоностима. Поседовање великог броја поузданих података те врсте омогућава, с једне стране, реалнију прогнозу и успешније спречавање криминалног деловања, а с друге стране ефикасније расветљавање већ извршених кривичних дела (Жарковић et al.,

1999: 93). Код криминалистичке контроле се ради о одређеном систему организованих (планом предвиђених) активности које предузима полиција у намери да прикупи потребна обавештења и на основу њих предузме одговарајуће мере и радње ради спречавања различитих облика друштвено штетних појава, уклањања узрока њиховог настајања, као и елиминисања (или минимизирања) последица њиховог деловања. Суштина криминалистичке контроле јесте, у ствари, „надзор“ конкретних криминалних средина, односно догађаја који се у њима одвијају као последица активности појединаца/учинилаца конкретних криминалних радњи.

Криминалистичка контрола – облици, методе и средства

Основна функција органа унутрашњих послова јесте спречавање и откривање кривичних дела, односно проналажење и хватање њихових учинилаца, што их чини једним од главних носилаца борбе против криминалитета. У складу са оваквим задацима, они развијају веома разноврсну активност (позорничка и патролна делатност, осматрање, заседе, појачан надзор, прикупљање обавештења...). При обављању тих и других послова овлашћена службена лица одлазе у све важније објекте (улице, пијаци, сајмови, железничке и аутобуске станице...), али и личним запажањима долазе до веома значајних сазнања о релевантним чињеницама и индицијама (Petrović, 1974: 28).

Полицијска делатност, као уосталом и неке друге делатности, зависи не само од способности и ефикасности непосредне „оперативе“ већ и од квалитета забележених података о маси догађаја и људи којима се ова организација бави. Свакодневни послови узрокују да полиција региструје разне податке од значаја за познавање људи и појава, за њихово надзирање, одређивање полицијске стратегије, оцењивање успеха и обавештавање јавности (Реџар, 1971: 41). На основу тога полиција идентификује криминална жаришта и одређује стратегију супротстављања тим друштвено негативним појавама, па и средства и методе криминалистичке контроле. Њиху општем смислу треба схватити као професионални (стручни) „алат“ који употребљава полицијска организација у

обављању своје друштвене функције на сузбијању криминалитета. Оне су врло осетљиве, друштвено условљене, у стручном (професионалном) смислу сасвим одређене и у практичној примени сеувек преплићу. Тако, криминалистичка контрола се спроводи кроз: сарадњу са грађанима, лична запажања, специфична полицијска средства и методе и сарадњу са другим службама и органима.

1. Сарадња са грађанима

- Друштвена условљеност одређује да сарадња са грађанима буде наставак интереса сваког грађанина за обезбеђење услова за нормално обављање свакодневних животних и друштвених функција у безбедном окружењу.
- Сузбијање криминалитета није само ствар органа унутрашњих послова него свих чланова друштва, због чега сваку информацију грађана треба прихватити и критички размотрити. Неупутно је да се свака понуђена информација или достава *a priori* унапред одбацује или сматра осветом, интригом и слично, односно да се на самом старту испољавају сумњичавост и неповерење, или да се одгађа или избегава понуђена информација. Напротив, сваки па и најмањи допринос грађана у откривању и разјашњењу криминалних случајева треба ценити и поздравити. Недопустив је крут, одбојан однос према грађанима који самоиницијативно пружају информације, без обзира на побуде из којих то чине (Petrović, 1974: 28).
- Партнерске односе са грађанима полиција остварује посредно, преко њихових овлашћених представника (у оквиру, рецимо, савета за безбедност), или непосредно у оквиру директних контаката са грађанима. Суштина је да грађани (или њихови представници) заједно са полицијом дефинишу безбедносне потребе и проблеме и заједнички учествују у њиховом решавању. Један од кључних елемената такве сарадње јесте размена информација (Симоновић, 2006: 203).
- Учесници криминалистичке контроле (полицијски службеници), боравећина местима која су позната као криминална жарихта (места где се врше кривична дела), долазе у контакт са широким кругом грађана који ту живе, раде или бораве. На таквим местима они успостављају контакте са тим грађанима с ци-

љем добијања података који указују на трагове постојања кривичног дела или његовог учиниоца, у заједничком интересу и грађана и полиције.

- Процес прикупљања података требало би да резултира остварењем свог основног циља – идентификацијом безбедносног ризика који одређена појава носи са собом. Након њихове аналитичке обраде доносе се одговарајући закључци који треба да резултирају исправном одлуком, од које зависи реакција друштва на деструктивне појаве и успех у отклањању или минимизирању њихових негативних ефеката (Nincic, 2018: 337).
- Пружање конкретне заштите и помоћи грађанима подразумева непосредан контакт са широким кругом грађана различитих занимања и из различитих средина, који се у тим ситуацијама могу наћи у улози сведока, оштећеног, окривљеног или у било којој другој врсти односа са конкретном ситуацијом. Сваки од њих је у могућности да у том контакту изнесе сва своја запажања која указују на кривично дело или учиниоца и то не само у случају због кога су дошли у контакт са полицијом. Свака чињеница и околност које су или за које се претпоставља да могу бити релевантне, или које су непосредно или посредно у вези са стањем или предметом који представља објекат наше активности или нашег интересовања, представљају информацију која је, у ствари, последица стања на објекту који је предмет наше активности или интересовања (Kostić, 1973: 93).
- Такође, учинилац кривичног дела је понекад вољан да (из различитих разлога) саопшти своја сазнања и запажања. У тим случајевима је од пресудног значаја посебан опрез у прихватању и оцени добијених сазнања.
- Контрола учинилаца кривичних дела подразумева „стављање“ под контролу одређеног броја професионалних учинилаца, по правилу, најтежих кривичних дела. Код тих лица извршилац контроле се „наслања“ на одређену групу грађана који му могу помоћи својим запажањима.
- Извршиоци криминалистичке контроле налазе се у посебној ситуацији када је у питању контрола организованих криминалних група – ту се ради о лицима о којој шири круг грађана има мало сазнања па је остваривање циља криминалистичке контроле над њима могуће искључиво од лица

из такве средине. То значи да је остварење адекватне контроле могуће успостављањем посебног вида сарадње који, по правилу, прелази у делатност криминалистичке обраде.

2. Лична запажања

- Полицијски службеници при извршавању задатака долазе у ситуацију да и сами лично запажају чињенице које упућују на траг о постојању кривичног дела и учиниоца.
- Лично запажање је у директној зависности од организације рада, односно стручних и професионалних способности, увежбаности и усмерености учесника криминалистичке контроле, али и његових изражајних способности да на прави начин пренесе и документује оно што је резултат његовог запажања.
- Лично запажање представља проширење могућности извршења задатака који су већ дефинисани кроз сарадњу са грађанима.
- Ради повећања квалитета запажања и верификације онога што се запажа неопходно је перманентно усавршавање извршилаца криминалистичке контроле.
- Лична запажања се усмеравају ка уочавању индицијалних чињеница, односно знакова који упућују на основе сумње (моралне способности, сумњиво понашање, раније осуде, телесна својства...).

3. Специфична полицијска средства и методе

- Криминалистичка контрола подразумева и специфичне задатке полиције, у којима се *полицијска (оперативна) техника*, као збир свих техничких средстава за регистрацију трагова и доказа о кривичном делу и учиниоцу, користи за регистровање свих детаља личног запажања или сазнања добијених контактом са грађанима. Предност је што се накнадном репродукцијом свих, наоко ситних и у првом моменту слабо уочљивих или „неважних“ детаља, они накнадно могу додатно тумачити, стављати у одговарајући контекст или користити у склопу других детаља.
- Она омогућавају тајну контролу (аудио и видео документовање) и примењују се по правилу у оквиру делатности криминалистичке обраде, али уз одобрење надлежних органа. До њихове при-

мене долази само изузетно, и то увек на прелазу из области криминалистичке контроле у област криминалистичке обраде, када то преостаје као једина могућност доказивања криминалне делатности.

- Криминалистичка контрола одређених учинилаца кривичних дела подразумева, по правилу повремено, и контакт са особама из криминалне средине (оперативне везе), који мора бити одређен и у строго дефинисаним границама уз посебан опрез у погледу података који су на такав начин добијени. Коришћење оперативних веза, по правилу, везано је за криминалистичку обраду, а у области криминалистичке контроле се користи изузетно.
- Код спровођења криминалистичке контроле користе се и *организоване полицијске акције* (рација, блокада, заседа...), које се спроводе по начелима криминалистичке тактике.

4. Сарадња са другим органима и службама

Подразумева сарадњу која се огледа у координираном раду на спровођењу контроле, у коме други органи и службе спроводе и сопствене облике контроле (инспекције).

Планирање и спровођење криминалистичке контроле

У проучавању локација криминалитета и других појава друштвене патологије полиција мора да узме у обзир многа сазнања до којих долази. Сврсисходно и ефикасно функционисање полиције мора се заснивати на констатацијама о криминалним жариштима, односно дистрибуцији појава, било у географском било у временском погледу. На основу тога се врши прилагођавање снага стварној ситуацији на појединим подручјима. Уколико се лоцирање појава повеже и са могућностима утврђивања њихових временских или других варијација, могуће је прецизно предвиђати потребе за најефикасније и најекономичније „покривање“ криминалних жаришта, односно опасних и најоптерећенијих рејона, дању и ноћу, односно у време када је најпотребније. Такав начин је ефикасан јер омогућава долажење до сазнања која омогућавају да се виде „праве ствари на правом месту у право време“. Тако се, с обзи-

ром на степен опасности, снаге прилагођавају географским околностима, врстама друштвене патологије и другим условима (Реџар, 1971: 43–48).

У том смислу, планирање је делатност која се састоји у предвиђању свих елемената који су неопходни за извршавање одређене активности (задатка). За планирање је неопходно располагати сазнањима на основу којих је могуће извршити добру процену и оно претходи непосредној, конкретној, активности. Сваки план би по правилу требало да садржи кратку процену ситуације, циљ, планиране активности и непосредне извршиоце, потребна средства и опрему, место и време вршења активности, начин извештавања, одговорна лица по фазама и руководиоца (одговорно лице) целокупне активности.

Значај планирања као принципа проистиче из схватања да се у раду не сме ићи на импровизације, да у основи сваке делатности мора постојати дугорочни план, као и план сваке конкретне акције. Без планирања нема правилног распореда снага и средстава нити сагледавања укупних могућности (РСУПРС, 1974: 112). У том смислу и планови криминалистичке контроле морају бити усклађени са стварним (реалним) основама и прилагођени стварним потребама, и имати конкретну, усмеравајућу улогу за сваког учесника контроле.

Криминалистичка контрола се остварује на одређеној територији у оквиру унутрашње поделе рада полиције применом одговарајуће методе и средства на објекте контроле. Сваки орган унутрашњих послова има подручје за чију је безбедност одговоран. То подручје се мора „покривати“ људством и техником како би се имао сталан увид у догађаје који могу имати значај за полицијску организацију, односно утицај на стање безбедности. Полицијски службеници морају бити на терену, у контакту са грађанима, из „непосредне близине“ посматрати шта се догађа и често интервенисати и пре извршења кривичног дела, пружајући тако грађанима помоћ.

Посматрајући је на тај начин (примена одговарајућих метода и средстава, унутрашња подела рада, објекат контроле), криминалистичку контролу можемо условно поделити на општу (у којој учествују сва овлашћена службена лица) и специјалну (линијску). При остваривању *опште* криминалистичке контроле примењују

се средства и методе чија примена захтева општи ниво криминалистичке стручности и опште објекте контроле. Тај облик се обавља свакодневно, као „посматрачка“ активност позорничко-патролне делатности. Делатност се врши на позорничком/патролном рејону, који представља мању територијалну целину у оквиру сектора и образује се због посебних разлога безбедности па је потребно обезбедити већу „покривеност“ (густину) од стране припадника полиције. Општа криминалистичка контрола се врши са мањим степеном аналитичке процене, кроз непосредну опсервацију и уочавање свих индикација догађаја и понашања од безбедносног значаја.

Успешно обављање опште криминалистичке контроле кроз позорничко-патролну делатност захтева *планирање* које мора обезбедити:

- организованост, која подразумева непрекидно физичко присуство на целом подручју, чиме се обезбеђује превентивно деловање у целини;
- да учесници криминалистичке контроле (полицијски службеници) својим укупним и свакодневним практичним поступањем успостављају непосредан контакт са грађанима и на тај начин даље развијају и усавршавају услове за остварење заједничког интереса (стабилно стање безбедности);
- непосредан контакт и усклађивање активности са другим извршиоцима криминалистичке контроле;
- непосредно предузимање одређених мера и радњи (у случајевима ванредних догађаја), на заштити живота и безбедности грађана и имовине, како би се зауставио и спречио даљи ефекат штетне последице и превазишло настало стање;
- јединствено деловање и поступање на широј територији, у складу са јасно дефинисаним системом руковођења и одлучивања уз професионално и законито извршавање задатака које тако успостављени систем подразумева.

Позорничко-патролну делатност карактерише то да је обављају униформисани полицијски службеници који својом спољном „манifestацијом“ делују јавно, дајући тако активностима службени карактер. Обављање задатака у полицијској униформи ограничава могућности неких видова криминалистичке контроле, али „изазива“ користан превентивни ефекат. Основна делатност је

обилазак позорничко-патролног рејона, са непосредним опажањем и уочавањем елемената криминалног или другог понашања од интереса за полицију. План спровођења позорничко-патролне делатности требало би да за основу има *процену аналитичких података* на којима се заснива свака планска активност. У том смислу, а у зависности од технике праћења за сваки позорничко-патролни рејон, *аналитички показатељи* би требало да обухватају:

- опште показатеље криминалитета по врсти, месту, времену, основним манифестацијама и динамици испољавања;
- преглед криминалних жаришта, објеката потенцијално угрожених криминалним „нападом“...;
- преглед осуђиваних лица, лица под појачаним надзором као и других особа за које се процењује да могу бити учиниоци криминалних радњи; ту се ради и о надзору вишеструких повратника, међународних криминалаца, учинилаца тежих прекршаја против јавног реда и мира; надзор се не сме вршити на начин који би представљао ограничавање слободе кретања, насељавања и запошљавања, или сметњу за нормалан живот лица под надзором (РСУПРС, 1977: 55);
- преглед уобичајених места састајања сумњивих особа, по месту и врсти објекта;
- преглед објеката преко којих се врши продаја предмета сумњивог порекла (бувље пијаце, отпади...);
- преглед објеката у којима се одржавају већа јавна окупљања (спортски објекти, ноћни клубови...);
- преглед објеката и простора погодних за вршење појединих криминалних радњи (разбојништва, крађе, силовања...);
- преглед објеката који су погодни као склоништа сумњивих особа или предмета и слично.

Да би овлашћено службено лице било у могућности дана основу аналитичких показатеља изврши анализу, нужно је (Kostić, 1984: 22):

- познавање историјата подручја рада (сектор, објекат...);
- познавање субјеката на подручју рада, а посебно оних који су вршили кривична дела, могућих носилаца криминалне активности или других друштвено патолошких делатности од интереса за безбедност;

- познавање криминалних догађаја на подручју рада (њихов број и квалитативна садржина; учесталост и тачно фиксирање места и времена њиховог извршења; услови који погодују вршењу кривичних дела или који могу да погодују у одређеним безбедносним ситуацијама (стањима);
- познавање сопственог рада кроз анализу организационог „постављања“ полицијске организације на подручју рада, односно анализу примене оперативно-тактичких и других безбедносних мера и њихових резултата;
- уочавање и дефинисање безбедносних проблема и утврђивање радних задатака и њихово планирање.

На основу сталног праћења аналитичких елемената по позорничком рејону прави се план криминалистичке контроле, који обухвата конкретне задатке (временски и просторни распоред, циљ и задатак у односу на сваки објекат контроле посебно, начин координације нарочито при ангажовању одређених извора информација...). На крају, одређују се особе одговорне за верификацију и извршење плана и реализацију појединих задатака. План се, иначе, стално допуњује новим елементима, било да се одређују нови објекти контроле, додају нови контролни елементи или планирају друге активности. Такође, врши се верификација успешности контроле, анализирају евентуални пропусти и слично, чиме се врши анализа квалитета рада позорника али и „оцењује“ реалност самог плана криминалистичке контроле.

На основу плана, позорник би криминалистичку контролу требало да остварује тако што:

- непосредно осматра унапред одређене објекте и лица;
- остварује непосредну контролу у одређеним објектима у којима се очекује сумњиво понашање;
- легитимише све сумњиве особе при обиласку објеката;
- остварује сарадњу са грађанима путем прикупљања информација о сумњивим понашањима и осталим елементима значајним за криминалистичку контролу (резултат зависи од способности позорника да оствари контакт и од његове правилне процене да ли је таква особа способна да пружи одређене информације, имајући у виду њено радно место и његова својства);

- сачињава одговарајуће извештаје о сазнањима и активностима по плану криминалистичке контроле који углавном садрже место, време, објекат и садржај контроле уз назнаку појаве која је уочена.

Позорнички вид деловања је углавном карактеристичан за веће (градске) средине. Улога позорника је првенствено да својим спољним „атрибутима“ и присуством онемогући избијање одређених криминалних понашања, односно да ефикасно спречава њихов настанак пружа помоћ грађанима. Подручје на коме се врши позорничка делатност по правилу се дели на позорничка рејоне у зависности од броја и значаја објеката, густине насељености, стања јавног реда и мира, врсте, броја и учесталости кривичних дела и прекршаја и другим околностима од значаја за полицијску организацију. Позорничка делатност се може вршити стално (непрекидно) и повремено, само у одређене дане или у одређено време дана или ноћи.

За разлику од позорничког вида активности *патролни* вид сусрећемо као пешачку, односно као патролну делатност која се врши патролним возилом. У начелу, патролна делатност се врши у свим местима у којима се не врши позорничка делатност, али када то захтева интерес безбедности, може се вршити и у местима где се, као основна, врши позорничка делатност. Циљ патролне делатности јесте да полицијски службеници својим присуством и применом полицијских овлашћења превентивно делују на вршење кривичних дела, прекршаја и других ситуација које могу штетно утицати на стање безбедности на подручју или објекту на коме се врши делатност. Предност патролне делатности јесте већа покретљивост (ако се узме у обзир да су заступљеније моторизоване патроле). Обухвата се и већа територија, али је могућност уочавања одређених појава смањена па је задатак патроле у мањој мери непосредно осматрање – значајније је прикупљање података о догађајима и променама које су настале на подручју патролне делатности.

Посебна (линијска) контрола представља виши степен контроле. Заснива се на аналитичкој процени и примени својеврсних метода кроз специфичну унутрашњу поделу рада у органима унутрашњих послова и одвија се кроз секторски начин деловања. Сектор је мања територијална целина (подручје) у оквиру једне по-

лицијске станице (може их бити више) којаима посебна безбедносна обележја. За сваки сектор одређује се одређен број полицијских службеника са руководиоцем сектора на челу. На сектору се организовањем и вршењем послова систематски прати стање безбедности, непрестано стварује превентивно-репресивна функција и обезбеђује јединствено поступање координацијом активности и садејством полицијских службеника на сектору са другим линијама рада и организационим јединицама. Величина сектора зависи од стања и сложености безбедносне проблематике на одређеном подручју. У складу с тим, план посебне криминалистичке контроле, условно, подразумева:

- аналитички део, у коме би требало да се налазе сви аналитички подаци који се односе на извршена кривична дела (број лица која су вршила кривична дела, број кривичних дела са просторном и временском димензијом, лица под појачаним надзором, преглед места где се састају учиниоци и потенцијални учиниоци кривичних дела и слично);
- процену угрожености, према врстама криминалних аката са елементима усмеравања посебне криминалистичке контроле;
- попис објеката криминалистичке контроле;
- задатке и начин реализације криминалистичке контроле са конкретним задужењима свих учесника појединачно;
- начин извештавања и верификације планских активности, као и одговорна лица за реализацију.

Без обзира дали је у питању општа или линијска (посебна) криминалистичка контрола, њена практична примена показује одређене недостатке који се (уколико се анализирајуна прави начин у одређеним временским, просторним и манифестационим оквирима) предузимањем одређених „корективних“ активности могу усмерити на праве услове и узроке настајања криминалних догађаја и тиме утицати на позитивно стање безбедности подручја на коме се криминалистичка контрола спроводи.

У том смислу, може се говорити о различитом третману криминалистичке контроле као превентивне активности у оквиру осталих превентивних активности органа унутрашњих послова – углавном не постоји свест о бенефитима које контрола нуди. Такав однос условљава низак степен њене организованости, или њено „рутинско“ спровођење ради задовољења одређених формал-

них захтева. Даље, иако постоје планови спровођења, они се не поштују у целости па изостаје адекватна „повратна“ реакција, односно резултати спровођења „садржајно“ постају слабо употребљиви. Такође, и поред конкретних задатака, полицијски службеници који учествују у спровођењу контроле често у извештајима констатују да „за време вршења дужности, није било безбедносно интересантних догађаја“ па остаје нејасно шта је била њихова активност. Поред тога, не води се рачуна да безбедносно најинтересантнија лица буду увек под контролом. У великом броју случајева криминалистичка контрола се заснива само на личном запажању полицијског службеника, без чврстог „упоришта“ међу грађанима и добијања информација из тог контакта. Такође, извештаји који се сачињавају након обављене активности нису редовни, или су веома оскудни и сачињавани по истом „образцу“, што оставља утисак да је на терену све мирно и у најбољем реду. Полицијски службеници који спроводе контролу често не познају лица која су под контролом па се поставља питање на који су начин они уопште укључени и како спроводе контролу (ангажују се полицијски службеници који не познају довољно терен). Неажурност евиденција које се воде за лица под контролом доводе до контроле лица која дуже време не живе на подручју контроле или су преминула. Такође, уколико се утврди да се лице са одређеног подручја више не бави криминалном делатношћу, не разматра се евентуална обуштава контроле или њено преусмеравање (непотребно „расипање“ ресурса). Често се не користе сви доступни извори и подаци па контрола „правих“ објеката изостаје. Дуго трајање појединачних контрола често није праћено никаквим писаним „трагом“. Спровођење криминалистичке контроле прати и недостатак координације између активности полицијских службеника који спроводе контролу одређених лица и радника укључених у оперативне обраде. Слаба опремљеност савременим уређајима такође смањује брзину и ефикасност спровођења криминалистичке контроле (немогућност даљинске претраге свих база података, недостатак или слаб квалитет радио-везе...).

Закључак

Полиција, као један од субјеката безбедносног система, унутрашњом организацијом обезбеђује вршење своје делатности на целој територији независно од доба дана, временских услова и других фактора, вршећи својим активностима равномерно, непрекидно и превентивно „покривање“ терена. Превентива уопште представља спречавање, док превентива у оквиру делатности полиције представља спречавање вршења кривичних дела, односно предузимање различитих мера и радњи чија примена омогућава да до криминала уопште не дође. У тој активности, један од значајних механизма супротстављања криминалу јесте криминалистичка контрола.

Криминалистичка контрола представља праћење криминалних и других друштвено штетних појава на одређеној територији. Своју функцију остварује „надзором“ конкретних криминалних средина и догађаја који се у њима одвијају и таквим начином деловања долази до одређених сазнања о постојању различитих облика криминалног понашања. Методе и средства криминалистичке контроле огледају се у сарадњи са грађанима, личног запажању, специфичним полицијским методама и средствима као и сарадњи са другим органима и службама уколико је тако могуће доћи до индиција и трагова који упућују на постојање кривичног дела, на одређене материјалне последице које су проистекле из самог кривичног дела (његовим извршењем), као и на сумњиво понашање одређених лица које указује да би могли бити учиниоци кривичног дела. Спровођење криминалистичке контроле одвија се кроз позорничко-патролну делатност и секторски начин рада у којима позорник односно патрола представљају основ полицијске организације. Они делују непосредно на терену, „на извору“ се сусрећу са свим догађајима и први на њих реагују. То је најмасовнији вид полицијске делатности па даје и највеће могућности за остваривање циља криминалистичке контроле – спречавањер азличитих облика криминалног понашања.

Литература

1. Бошковић, М. (2002). *Криминалистичка оператива I*. ВШУП, Београд.
2. Вујаклија, М. (1980). *Лексикон страних речи и израза*. Просвета, Београд.
3. Вуковић, С. (2017). *Превенција криминала*. Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
4. Костић, С. (1973). *Организација информација и коришћења информација у органима унутрашњих послова – скрипта*. Виша школа унутрашњих послова, Београд.
5. Костић, С. (1977). *Основи криминалистичке оперативе, I део*. Виша школа унутрашњих послова, Београд.
6. Костић, С. (1984). *Криминалистичка оператива – оперативно обавештавање*. Виша школа унутрашњих послова, Београд.
7. Крстић, О. (2003). *Прогностика криминалитета*. Полицијска академија, Београд.
8. Манојловић, Д. (2015). Криминални миље и криминална појава – криминолошки и криминалистички аспекти. *Мегатренд ревија*, (12)5: 205–220.
9. Милић, Н. (2012). Мапирање криминала у функцији унапређења партнерских односа полиције и заједнице. *Безбедност* 54(3): 138–159.
10. Nincic, Z. (2018). State of Crime as a Security Assessment Component, *Academy of Criminalistic and Police Studies*, Volume I, Belgrade, 31–344.
11. Нинчић, Ж. (2019). Прикривене операције у функцији сузбијања организованог криминала. *Војно дело* (2): 82–96.
12. Печар, Ј. (1971). *Превентивна делатност органа унутрашњих послова – средства и методи*. Савезни секретаријат за унутрашње послове, Београд.
13. Петровић, А. (1974). *Криминалистичка методика*, Предавања одржанана Вишој школи унутрашњих послова школске 1973/74 године, 1. свеска, Београд.
14. *Правилник о начину вршења послова Службе јавне безбедности* (1977). Републички секретаријат за унутрашње послове Социјалистичке Републике Србије, Београд.

15. *Приручник за обуку командног кадра, активног и резервног састава јединица милиције* (1974). Републички секретаријат за унутрашње послове Социјалистичке Републике Србије, Београд.
16. Симоновић, Б. (2006). *Рад полиције у заједници (Community policing)*. Виша школа унутрашњих послова, Бања Лука.
17. Славковић, Р., Кршљанин, Д. (2015). Утицај оперативног окружења на сајбер претње. *Војно дело* 66(5), 333–356.
18. Жарковић, М., Бановић, Б., Ступар, Ј., Ивановић, В. (1999). *Криминалистика*. Виша школа унутрашњих послова, Београд.

Criminalistic Control in the Function of Opposing Criminality

Abstract: *The positive development of a society and creation of a safe environment for its citizens, depends on the possibility of adjusting the country's security system to the way of expression and intensity of various security challenges, risks and threats. This requires knowledge on how to organize subjects of security system as well as developed awareness of citizens about the need of joint action, having in mind that the primary goal is to create secure living conditions for them. Within such relations, one of the very important activities is criminalistic control. It represents just one of police activities and can be considered a means that the police use to oppose various forms of criminal behavior.*

The paper considers the basic purpose of criminal control as an activity which is primarily undertaken for the purpose of preventing various criminal behaviors in different territories. It points out to, in practice, often misunderstood difference between terms criminal control and criminal processing, i.e. operational control and operational processing and highlights the need to define the conceptual difference and mutual relationship. Special attention is paid to forms, means and methods of implementing criminal control. It emphasizes the importance and basic specifics of planning officer deployment – patrol activity, i.e. the sectoral way of implementing general and line-specific criminal control. The paper also focuses in particular on some practically confirmed deficiencies in organizing and implementing criminal control.

Key words: *criminal control, police officer-patrol activity, sector.*